

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**

Кафедра фтизіатрії і пульмонології

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

ДЛЯ СЕМІНАРСЬКОЇ РОБОТИ АСПРАНТІВ
ПРИ ПІДГОТОВЦІ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
З ДИСЦИПЛІНИ:

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФТИЗІАТРІЇ

Львів 2020

Методичні вказівки для практичної роботи аспірантів при підготовці до практичних занять з дисципліни за вибором «Актуальні питання фізіотрії» для підготовки докторів філософії за спеціальністю «Медицина», спеціалізацією «Фтизіатрія» складені:

Костик О. П., завідувач кафедри фізіотрії і пульмонології Львівського національного
(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)
медичного університету імені Данила Галицького, доктор медичних наук,
професор

Сахелашвілі М. І., професор кафедри фізіотрії і пульмонології Львівського національного
(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)
медичного університету імені Данила Галицького, доктор медичних наук,
професор

Чуловська У. Б., доцент кафедри фізіотрії і пульмонології Львівського національного
(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)
медичного університету імені Данила Галицького, кандидат медичних
наук, доцент

Піскур З. І., асистент кафедри фізіотрії і пульмонології Львівського національного
(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)
медичного університету імені Данила Галицького, кандидат медичних
наук

Рецензент:

Радченко О. М., професор кафедри внутрішньої медицини № 2 Львівського національного
(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)
медичного університету імені Данила Галицького, доктор медичних наук,
професор

Предметом вивчення навчальної дисципліни є перебіг клінічних форм туберкульозу в сучасних умовах, рентгенологічні синдроми, диференційна діагностика генезу синдрому інфільтрації, дисемінації, перебіг туберкульозу на фоні супутніх захворювань, сучасні стандарти діагностики та лікування.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Метою викладання дисципліни "Актуальні питання фтизіатрії" є формування теоретичних знань та поглиблення комплексу вмінь, навичок та інших компетенцій, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних завдань з цієї дисципліни, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, що вирішує актуальне наукове завдання у фтизіатрії, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Основним завданням вивчення дисципліни "Актуальні питання фтизіатрії" є **вивчення проблем** визначати нові наукові напрямки, теоретичні та практичні проблеми фтизіатрії в сучасних умовах; вільно володіти сучасними методами з досліджуваного наукового напрямку; використовувати новітні методи діагностики та лікування; вивчити особливості патофізіології та патоморфології туберкульозу; вільно аналізувати результати дослідження системи зовнішнього дихання та її функції та ендоскопічні методи дослідження; вільно аналізувати рентгенсеміотику деструктивних форм туберкульозу легень.

Здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії повинен:

— **знати:** анатомічно-функціональні особливості органів дихання людини, дослідження функції системи зовнішнього дихання, основні синдроми у фтизіатрії, такі як синдром інфільтрації, синдром дисемінації, клініко-рентгенологічні особливості первинного та вторинного туберкульозу, особливості перебігу туберкульозу на фоні цукрового діабету, ВІЛ-інфекції та СНІДу, рентгенсеміотику деструктивних форм туберкульозу, сучасні стандарти діагностики туберкульозу, перелік мікробіологічних досліджень з діагностики туберкульозу, показання до госпіталізації пацієнтів із захворюванням на туберкульоз, визначення контактів з хворими на туберкульоз, знати сучасні стандарти лікування туберкульозу згідно нового наказу МОЗ України № 530 від 25.02.2020 р., протипоказання до стандартного короткострокового режиму лікування, групи препаратів, рекомендованих до застосування у індивідуалізованих довгострокових схемах лікування МЛС-ТБ, дозування препаратів для лікування у дорослих та дітей з врахуванням діапазону маси тіла.

— **вміти:** збирати медичну інформацію про стан пацієнта; виділяти вперше виявлений новий або повторний випадок туберкульозу у людини будь-якого віку в конкретному місці його перебування або інших порівнянних умовах, де існує ризик зараження інших людей, розслідувати індексний випадок, інтепретувати туберкулінову шкірну пробу, здійснювати обстеження, спостереження та лікування хворих та усіх контактних осіб, які були в осередковому або близькому контакті з хворими на активний туберкульоз та туберкульоз з бактеріовиділенням відповідно до клінічних настанов, обстежувати хворих на легеневої або позалегеневої туберкульоз із застосуванням загально-клінічних, мікробіологічних, радіологічних методів згідно з критеріями стандарту діагностики туберкульозу, проведення хірургічної біопсії (з місць ураження) з отриманням матеріалу для подальшого мікробіологічного та морфологічного дослідження, призначити відповідний режим лікування керуючись результатами отриманих досліджень, оцінювати та сприяти прихильності пацієнта до лікування, використовуючи пацієнт-орієнтований підхід у співпраці з членами сім'ї, представниками громад, соціальних служб, проводити активний моніторинг побічних реакцій на препарати, контролювати результати лікування.

ЗМІСТ

Теми семінарських (очна денна, очна вечірня форми навчання)

№	Назва теми	Години
1	2	3
1.	Синдром інфільтрації в легенях: диференційна діагностика.	2
2.	Синдром дисемінації: диференційна діагностика	2
3.	Синдром округлих тіней в легенях: диференційна діагностика.	2
4.	Невідкладні стани при туберкульозі.	2
Разом:		8 год

Теми семінарських (заочна форма навчання)

№	Тема	Години
1.	Рентгенологічні синдроми у фтизіатрії.	2
2.	Невідкладні стани у фтизіатрії.	2
Разом		4

ТЕМА 1. СИНДРОМ ІНФІЛЬТРАЦІЇ В ЛЕГЕНЯХ: ДИФЕРЕНЦІЙНА ДІАГНОСТИКА

(очна денна, очна вечірня форми навчання)

Мета і завдання

1. Удосконалити знання аспірантів про особливості перебігу синдрому інфільтрації при туберкульозі та диференційну діагностику інфільтратів при іншій патології легень.
2. Вміти інтерпретувати результати основних сучасних методів діагностики інфільтративного туберкульозу та диференційної діагностики з іншою легеневою патологією.

Місце заняття

Навчальна кімната, клінічні відділення.

Час 2 години

Матеріальне забезпечення

Мультимедійна презентація, результати клінічних обстежень, рентгенограми, томограми, комп'ютерні томограми.

Навчальні питання

1. Збудник туберкульозу, його види і форми існування.
2. Групи підвищеного ризику захворювання на туберкульоз.
3. Методи лабораторного виявлення мікобактерій туберкульозу.
4. Визначення медикаментозної стійкості та її клінічне значення.
5. Методи рентгенологічного обстеження хворих на туберкульоз органів дихання.
6. "Обов'язкові" контингенти населення, які підлягають профілактичному обстеженню раз на рік.
7. Туберкуліодіагностика. Застосування туберкулінових проб у виявленні інфікованості та захворювання на туберкульоз.
8. Проба Манту з 2 ТО ППД-Л та оцінка її результатів.
9. Специфічна профілактика.
10. Основні принципи і методи лікування хворих на туберкульоз легень.
11. Стандартні режими хіміотерапії.

12. Категорії лікування хворих на туберкульоз легень.
13. Критерії вилікування хворих на туберкульоз. Вилікування туберкульозу.
14. Залишкові зміни та їх значення для виникнення рецидиву туберкульозу.
15. Первинний туберкульозний комплекс. Патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.
16. Інфільтративний туберкульоз легень. Клініко-рентгенологічні варіанти інфільтратів. Патогенез, клініка, діагностика, диференціальна діагностика, лікування, наслідки.
17. Казеозна пневмонія. Патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.
18. Туберкульома легень. Патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.
19. Фіброзно-кавернозний туберкульоз легень. Причини виникнення, патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.
20. Циротичний туберкульоз легень. Патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.
21. Ускладнення туберкульозу: кровохаркання, легенева кровотеча. Патогенез, діагностика, лікування, невідкладна допомога. Ускладнення туберкульозу: спонтанний пневмоторакс. Причини виникнення, клініка, діагностика, невідкладна допомога.
22. Хронічне легеневе серце. Патогенез, клініка, діагностика, лікування. Ускладнення туберкульозу: амілоїдоз внутрішніх органів у хворих на туберкульоз легень. Причини виникнення, клініка, діагностика, лікування.
23. Туберкульозний плеврит (в тому числі емпієма). Патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.

Практичні навички

1. Знати клініко-рентгенологічні особливості синдрому інфільтрації.
2. Знати рентгенсеміотику інфільтративних форм туберкульозу.
3. Сучасні стандарти діагностики туберкульозу.
4. Сучасні стандарти лікування туберкульозу згідно нового наказу МОЗ України № 530 від 25.02.2020 р

Самостійна робота

Вивчення рекомендованої літератури.

Література:

1. Мельник В. П., Ільницький І. Г. Фтизіатрія – Київ-Львів, 2008.- 302 с.
2. Пульмонологія в вопросах и ответах :Справочник для врача –Київ-2010.-282с.
3. Феценко Ю. І., Мельник В. М. Сучасні методи діагностики, лікування і профілактики туберкульозу. - К.: Здоров'я, 2002. - 904 с.
4. Феценко Ю. І., Мельник В. М., Ільницький І. Г. Основи клінічної фтизіатрії – Київ-Львів, 2007- 2-х томах,- 1174 с.
5. Феценко Ю. І. і співавт. Пульмонологія і фтизіатрія.- Київ-Львів, 2009- 1335 с.
6. Tuberculosis control and elimination 2010 – 50: cure, care, and social development (Electronic recourse) / K. Lonnroth [et al.] / www.who.int/tb

ТЕМА 2. СИНДРОМ ДИСЕМІНАЦІЇ: ДИФЕРЕНЦІЙНА ДІАГНОСТИКА

(очна денна, очна вечірня форми навчання)

Мета і завдання

1. Удосконалити знання аспірантів про особливості перебігу синдрому дисемінації при туберкульозі та диференційну діагностику дисемінацій при іншій патології легень.
2. Вміти інтерпретувати результати основних сучасних методів діагностики дисемінованого туберкульозу та диференційної діагностики з іншою легеневою патологією.

Місце заняття

Навчальна кімната, клінічні відділення.

Час 2 години

Матеріальне забезпечення

Мультимедійна презентація, результати клінічних обстежень, рентгенограми, томограми, комп'ютерні томограми.

Навчальні питання

1. Методи лабораторного виявлення мікобактерій туберкульозу.
2. Визначення медикаментозної стійкості та її клінічне значення.
3. Методи рентгенологічного обстеження хворих на туберкульоз органів дихання.
4. Основні принципи і методи лікування хворих на туберкульоз легень.
5. Стандартні режими хіміотерапії.
6. Категорії лікування хворих на туберкульоз легень.
7. Критерії вилікування хворих на туберкульоз. Вилікування туберкульозу.
8. Залишкові зміни та їх значення для виникнення рецидиву туберкульозу.
9. Дисемінований туберкульоз легень. Патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.
10. Хронічне легеневе серце. Патогенез, клініка, діагностика, лікування. Ускладнення туберкульозу: амлоїдоз внутрішніх органів у хворих на туберкульоз легень. Причини виникнення, клініка, діагностика, лікування.
11. Туберкульозний плеврит (в тому числі емпієма). Патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.

Практичні навички

1. Знати клініко-рентгенологічні особливості синдрому дисемінації.
2. Знати рентгенсеміотику дисемінованих форм туберкульозу.
3. Сучасні стандарти діагностики туберкульозу.
4. Сучасні стандарти лікування туберкульозу згідно нового наказу МОЗ України № 530 від 25.02.2020 р

Самостійна робота

Вивчення рекомендованої літератури.

Література:

1. Мельник В. П., Ільницький І. Г. Фтизіатрія – Київ-Львів, 2008.- 302 с.
2. Пульмонологія в вопросах и ответах :Справочник для врача –Київ-2010.-282с.
3. Феценко Ю. І., Мельник В. М. Сучасні методи діагностики, лікування і профілактики туберкульозу. - К.: Здоров'я, 2002. - 904 с.
4. Феценко Ю. І., Мельник В. М., Ільницький І. Г. Основи клінічної фтизіатрії – Київ-Львів, 2007- 2-х томах,- 1174 с.
5. Феценко Ю. І. і співат. Пульмонологія і фтизіатрія.- Київ-Львів, 2009- 1335 с.
6. Herr C. [et al.] The role of vitamin D in pulmonary disease: COPD, asthma, infection, and cancer. Respiratory. Research. 2011; V.12: 112-118.
7. Inghammar M. [et al.] COPD and the Risk of Tuberculosis - A Population- v Based Cohort Study. PLoSOne. 2010; V. 5, 4: 1013-1018.

ТЕМА 3. СИНДРОМ ОКРУГЛИХ ТІНЕЙ В ЛЕГЕНЯХ: ДИФЕРЕНЦІЙНА ДІАГНОСТИКА

(очна денна, очна вечірня форми навчання)

Мета і завдання

1. Удосконалити знання аспірантів щодо синдрому округлих тіней в легенях.
2. Вміти інтерпретувати результати обстеження.

Місце заняття

Навчальна кімната, клінічні відділення, рентгенкабінет, кабінет функціональної діагностики.

Час 2 години

Матеріальне забезпечення

Мультимедійна презентація, результати клінічних інструментальних методів обстежень, рентгенограми, томограми, комп'ютерні томограми.

Навчальні питання

1. Патогенез туберкульозу.
2. Патоморфоз туберкульозу.
3. Методи рентгенологічного обстеження хворих на туберкульоз органів дихання.
4. Категорії лікування хворих на туберкульоз легень.
5. Критерії вилікування хворих на туберкульоз. Вилікування туберкульозу.
6. Залишкові зміни та їх значення для виникнення рецидиву туберкульозу.
7. Казеозна пневмонія. Патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.
8. Туберкульома легень. Патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.
9. Ускладнення туберкульозу: кровохаркання, легенева кровотеча. Патогенез, діагностика, лікування, невідкладна допомога. Ускладнення туберкульозу: спонтанний пневмоторакс. Причини виникнення, клініка, діагностика, невідкладна допомога.
10. Хронічне легеневе серце. Патогенез, клініка, діагностика, лікування. Ускладнення туберкульозу: амілоїдоз внутрішніх органів у хворих на туберкульоз легень. Причини виникнення, клініка, діагностика, лікування.

Практичні навички

1. Знати клініко-рентгенологічні особливості синдрому округлих тіней в легенях.
2. Знати рентгенсеміотику деструктивних форм туберкульозу.
3. Сучасні стандарти діагностики туберкульозу.

Самостійна робота

Вивчення рекомендованої літератури.

Література:

1. Мельник В. П., Ільницький І. Г. Фтизіатрія – Київ-Львів, 2008.- 302 с.
2. Пульмонологія в вопросах и ответах :Справочник для врача –Київ-2010.-282с.
3. Феценко Ю. І., Мельник В. М. Сучасні методи діагностики, лікування і профілактики туберкульозу. - К.: Здоров'я, 2002. - 904 с.
4. Феценко Ю. І., Мельник В. М., Ільницький І. Г. Основи клінічної фтизіатрії – Київ-Львів, 2007- 2-х томах,- 1174 с.
5. Феценко Ю. І. і співат. Пульмонологія і фтизіатрія.- Київ-Львів, 2009- 1335 с.

ТЕМА 4. НЕВІДКЛАДНІ СТАНИ ПРИ ТУБЕРКУЛЬОЗІ.

(очна денна, очна вечірня форми навчання)

Мета і завдання

1. Удосконалити знання аспірантів щодо клінічних проявів дихальної недостатності, серцевої недостатності, кровохаркання, легеневої кровотечі, спонтанного пневмотораксу, ателектазу, амліоїдозу внутрішніх органів, бронхіальних та тора кальних нориць.
2. Вміти інтерпретувати результати обстеження та надати невідкладну медичну допомогу.

Місце заняття

Навчальна кімната, клінічні відділення, рентгенкабінет та відділення функціональної діагностики.

Час 2 години

Матеріальне забезпечення

Мультимедійна презентація, результати клінічних обстежень, рентгенограми, томограми, комп'ютерні томограми.

Навчальні питання:

1. Патоморфоз туберкульозу.
2. Методи рентгенологічного обстеження хворих на туберкульоз органів дихання.
3. Основні принципи і методи лікування хворих на туберкульоз легень.
4. Стандартні режими хіміотерапії.
5. Категорії лікування хворих на туберкульоз легень.
6. Критерії вилікування хворих на туберкульоз. Вилікування туберкульозу.
7. Залишкові зміни та їх значення для виникнення рецидиву туберкульозу.
8. Фіброзно-кавернозний туберкульоз легень. Причини виникнення, патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.
9. Ускладнення туберкульозу: кровохаркання, легенева кровотеча. Патогенез, діагностика, лікування, невідкладна допомога. Ускладнення туберкульозу: спонтанний пневмоторакс. Причини виникнення, клініка, діагностика, невідкладна допомога.
10. Хронічне легеневе серце. Патогенез, клініка, діагностика, лікування. Ускладнення туберкульозу: амліоїдоз внутрішніх органів у хворих на туберкульоз легень. Причини виникнення, клініка, діагностика, лікування.
11. Туберкульозний плеврит (в тому числі емпієма). Патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.

Література:

1. Мельник В. П., Ільницький І. Г. Фтизіатрія – Київ-Львів, 2008.- 302 с.
2. Пульмонологія в вопросах и ответах :Справочник для врача –Київ-2010.-282с.
3. Феценко Ю. І., Мельник В. М. Сучасні методи діагностики, лікування і профілактики туберкульозу. - К.: Здоров'я, 2002. - 904 с.
4. Феценко Ю. І., Мельник В. М., Ільницький І. Г. Основи клінічної фтизіатрії – Київ-Львів, 2007- 2-х томах,- 1174 с.
5. Феценко Ю. І. і співат. Пульмонологія і фтизіатрія.- Київ-Львів, 2009- 1335 с.

ТЕМА 1. РЕНТГЕНОЛОГІЧНІ СИНДРОМИ У ФТИЗІАТРІЇ.

(заочна форма навчання)

Мета і завдання

1. Удосконалити знання аспірантів щодо рентгенологічних синдромів у фтизіатрії (інфільтрації, дисемінації, округлих тіней).

2. Вміти інтерпретувати результати діагностики та клінічних прояві рентгенологічних синдромів у фтизіатрії.

Місце заняття

Навчальна кімната, клінічні відділення, рентгенологічне відділення.

Час 2 години

Матеріальне забезпечення

Мультимедійна презентація, результати клінічних та інструментальних методів обстежень.

Навчальні питання

1. Методи лабораторного виявлення мікобактерій туберкульозу.
2. Визначення медикаментозної стійкості та її клінічне значення.
3. Методи рентгенологічного обстеження хворих на туберкульоз органів дихання.
4. “Обов’язкові” контингенти населення, які підлягають профілактичному обстеженню раз на рік.
5. Туберкуліодіагностика. Застосування туберкулінових проб у виявленні інфікованості та захворювання на туберкульоз.
6. Проба Манту з 2 ТО ППД-Л та оцінка її результатів.
7. Основні принципи і методи лікування хворих на туберкульоз легень.
8. Стандартні режими хіміотерапії.
9. Категорії лікування хворих на туберкульоз легень.
10. Критерії вилікування хворих на туберкульоз. Вилікування туберкульозу.
11. Залишкові зміни та їх значення для виникнення рецидиву туберкульозу.

Практичні навички

1. Знати клініко-рентгенологічні особливості рентгенологічних синдромів в легенях.
2. Знати рентгенсеміотику деструктивних форм туберкульозу.
3. Сучасні стандарти діагностики туберкульозу.

Самостійна робота

Вивчення рекомендованої літератури.

Література:

1. Мельник В. П., Ільницький І. Г. Фтизіатрія – Київ-Львів, 2008.- 302 с.
2. Пульмонология в вопросах и ответах :Справочник для врача –Київ-2010.-282с.
3. Феценко Ю. І., Мельник В. М. Сучасні методи діагностики, лікування і профілактики туберкульозу. - К.: Здоров'я, 2002. - 904 с.
4. Феценко Ю. І., Мельник В. М., Ільницький І. Г. Основи клінічної фтизіатрії – Київ-Львів, 2007- 2-х томах,- 1174 с.
5. Феценко Ю. І. і співат. Пульмонологія і фтизіатрія.- Київ-Львів, 2009- 1335 с.

ТЕМА 2. НЕВІДКЛАДНІ СТАНИ У ФТИЗИАТРІЇ.

(заочна форма навчання)

Мета і завдання

1. Удосконалити знання аспірантів щодо клінічних проявів дихальної недостатності, серцевої недостатності, кровохаркання, легеневої кровотечі, спонтанного пневмотораксу, ателектазу, амілоїдозу внутрішніх органів, бронхіальних та тора кальних нориць.
2. Вміти інтерпретувати результати обстеження та надати невідкладну медичну допомогу.

Місце заняття

Навчальна кімната, клінічні відділення, рентгенкабінет та відділення функціональної діагностики.

Час 2 години

Матеріальне забезпечення

Мультимедійна презентація, результати клінічних обстежень, рентгенограми, томограми, комп'ютерні томограми.

Навчальні питання:

1. Патоморфоз туберкульозу.
2. Методи рентгенологічного обстеження хворих на туберкульоз органів дихання.
3. Основні принципи і методи лікування хворих на туберкульоз легень.
4. Стандартні режими хіміотерапії.
5. Категорії лікування хворих на туберкульоз легень.
6. Критерії вилікування хворих на туберкульоз. Вилікування туберкульозу.
7. Залишкові зміни та їх значення для виникнення рецидиву туберкульозу.
8. Фіброзно-кавернозний туберкульоз легень. Причини виникнення, патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.
9. Ускладнення туберкульозу: кровохаркання, легенева кровотеча. Патогенез, діагностика, лікування, невідкладна допомога. Ускладнення туберкульозу: спонтанний пневмоторакс. Причини виникнення, клініка, діагностика, невідкладна допомога.
10. Хронічне легеневе серце. Патогенез, клініка, діагностика, лікування. Ускладнення туберкульозу: амілоїдоз внутрішніх органів у хворих на туберкульоз легень. Причини виникнення, клініка, діагностика, лікування.
11. Туберкульозний плеврит (в тому числі емпієма). Патогенез, клініка, діагностика, лікування, наслідки.

Література:

1. Мельник В. П., Ільницький І. Г. Фтизіатрія – Київ-Львів, 2008.- 302 с.
2. Пульмонологія в вопросах и ответах :Справочник для врача –Київ-2010.-282с.
3. Феценко Ю. І., Мельник В. М. Сучасні методи діагностики, лікування і профілактики туберкульозу. - К.: Здоров'я, 2002. - 904 с.
4. Феценко Ю. І., Мельник В. М., Ільницький І. Г. Основи клінічної фтизіатрії – Київ-Львів, 2007- 2-х томів,- 1174 с.
5. Феценко Ю. І. і співавт. Пульмонологія і фтизіатрія.- Київ-Львів, 2009- 1335 с.